

Europa, waar blijft je ideaal?

Margriet Krijtenburg

EUROPA, waar blijft je ideaal?

Margriet Krijtenburg
docent Spaans bij de
Haagse Hogeschool

Den Haag. 'Europa, wie wil daar nu over weten? Dat is toch een saai verhaal!' – een uitspraak van een deelnemer aan het Europa-debat op 5 oktober 2005 in de Haagse Kluis, die meteen een reactie bij me oproept. Wat is er aan de hand met Nederland, vraag ik me af. Eerst een 'nee' tegen de Europese Grondwet, dan een afwijzen van een breed nationaal debat over Europa 'omdat dit toch niemand interesseert'. Vervolgens allerlei opmerkingen op straat, op de werkvloer, op televisie, artikelen in kranten en tijdschriften – ze getuigen telkens opnieuw van een Europa in crisis, 'ontzield', niets dan een geldzuiger en een product van enkele politici en anderen die er profijt van hebben.

Negativisme

'Het is politici niet gelukt, de voordelen van Europa aan de burgers duidelijk te maken', aldus CDJA-voorzitter Ronald van Bruchem op de bijeenkomst van het Europees Studentenparlement op 3 november 2005, zoals weergegeven in het NRC onder de kop 'Jeugdig pessimisme over Europa'. De sceptische houding, het negativisme treft me diep.

Het beeld over Europa dat ik nu in Nederland aantref, is heel anders dan toen ik in 1992 vertrok voor een langdurig verblijf in India. Toch is dit misschien het moment bij uitstek om stil te staan bij het waarom van de Europese eenwording. Een eenwording zonder een diepgaand ideaal verliest immers zijn politieke en maatschappelijke drive, zodra het eenwordingsproces lastig wordt en offers vraagt. Het is daarom tijd om juist nu, in deze crisis, het oorspronkelijk ideaal van het ene Europa opnieuw te onderzoeken, opnieuw te onderbouwen en een vorm te geven waarin de burger zich kan vinden. Alleen als Europa haar drive terugkrijgt, zal zij door haar burgers worden geaccepteerd.

Om de betekenis van het Europese eenwordingsideaal in perspectief te plaatsen, kunnen wij de parallellen tonen met het gedachtegoed van drie wereldstrijders voor eenheid, Mahatma Gandhi, Robert Schuman en Johannes Paulus II. Hun manier van denken is, hoe verschillend ook, tijdloos en toch actueel. Ieder van hen heeft door zijn ideaal vérstrekkende en wereldingrijpende veranderingen teweeggebracht op politiek, sociaal, economisch en cultureel terrein. In de vorm van een drieluik, gewijd aan deze drie figuren, komt hun denken en hun betekenis voor Europa naar voren. In dit nummer ga ik in op Gandhi, in de volgende nummers op de andere twee. Maar eerst wil ik het begrip 'eenheid' nader toelichten.

Eenheid betekent, dat kleinere, afzonderlijke individuen, groepen of gemeenschappen zich verenigen tot een groter geheel en daarin opgaan'. Je kunt daarbij denken aan talloze vormen, variërend van eenheid tengevolge van schaalvergroting tot eenheid op grond van taal of ideologie.

Een gezamenlijke ideologie kan tot een grensoverschrijdende eenheid leiden, omdat mensen zich 'één' voelen als aanhangers van eenzelfde visie, los van nationaliteit of sociale status. Het gevaar van veel ideologieën – communisme, materialisme, utilitarisme – is echter, dat het de waardigheid van de persoon ondergeschikt maakt aan het belang van de ideologie. Wij hoeven de geschiedenisboeken maar open te slaan om te zien, hoeveel ellende en oorlog daarvan het gevolg is geweest. Ook godsdiensten, die in beginsel veel goeds tot stand kunnen brengen, lopen het gevaar om te vervallen in fundamentalisme en extremisme. Denk maar eens aan de jihad. Zodra de waardigheid van het individu niet meer telt, volgt onderdrukking en conflict, en valt de eenheid uit elkaar. Eenheid kan ook voortkomen uit schaalvergroting. Deze kan men zien als een voortgaand proces in de geschiedenis van de mensheid of misschien ook als een gevolg van het volgen van een ideologie. Men denke maar aan de heerschappij van het Romeinse rijk in Europa of de Britse Commonwealth of de koloniale regimes van andere Europese landen die zich over de gehele aardbol uitstrekten. Toch is daar geen sprake geweest van een rechte, ononderbroken lijn van schaalvergroting, maar een proces van eenwording en uiteenvallen. Er is echter ook een eenwording, gebaseerd op schaalvergroting, die ertoe leidt dat mensen zich onderwerpen aan instituties omdat hun dat voordeel brengt en sterker maakt. Zo wil de Europese Unie een eenheid van staten zijn met een Europese regelgevende instantie, waaraan de nationale regeringen hun wetten aanpassen om de economie op Europese schaal te bevorderen.

"Ware eenheid"

Vanuit het perspectief van een 'ware eenheid' is Europa momenteel gedomineerd door economische en politieke belangen, terwijl het 'waarom?' van deze belangen naar de achtergrond wordt geschoven. Idealen worden 'te vaag' gevonden, 'niet mee te werken', en de gedachte is, dat een economisch en politiek Europa 'vanzelf' de

burgers wel mee weet te krijgen. Dit blijkt dus niet te werken. Eerst moet de kern van de Europese eenwording onder ogen worden gezien en geaccepteerd: een Europa ten dienste van de burger, gekenmerkt door waarden als wederzijds respect, onderlinge harmonie, begrip en bevordering van de ontplooiing van jezelf en de ander. Het Europese eenwordingsideaal is gebaseerd op universele waarden die op wereldschaal en in Europa als leidraad kunnen dienen.

Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948) werd geboren en groeide op in een hindoe-familie uit Porbandar, Gujarat, in het westen van India. Ik citeer hierbij de beschrijving van Gandhi door Dr. Zakir Husain, President of India from 1967 till 1969: "In my view, one of the chief things to note in Gandhi's life is that he was not born great. He was not born with things that usually help people to become great. He was born an ordinary man, with ordinary capabilities and that he literally hammered himself into shape"

Hij studeerde rechten in Londen, en zijn politieke loopbaan ging van start, toen hij als advocaat in Zuid-Afrika geconfronteerd werd met het nog-minder-dan-tweederangs-burgerschap van hem zelf en zijn landgenoten. Hij verzette zich hiertegen op een effectieve en geweldloze manier, die internationaal weerklank vond. Hij gebruikte het principe van de satyagraha: beschouw de tegenstander niet als vijand, die overwonnen moet worden, maar als een medestander in het zoeken naar een waarachtige oplossing van het conflict. In plaats van hem uit de weg te ruimen, probeer je hem te 'winnen voor de waarheid', 'van zijn dwaling af te brengen'. Al snel kreeg Gandhi duizenden aanhangers en wist in Zuid-Afrika de positie van de Indiërs tegenover de blanke kolonisten sterk te verbeteren. Terug in India verkende hij allereerst het continent om met eigen ogen de erbarmelijke situatie van met name de dorpsbevolking te zien. Zijn satyagraha-ideeën, met als praktische uitwerking de 'geweldloze non-coöperatie' vonden ook daar een vruchtbare voedingsbodem en brachten hem miljoenen volgelingen en sympathisanten.

Op den duur tastte zijn beweging het prestige van de Engelsen en hun politieke en economische positie zozeer aan, dat zij de greep op de bevolking in Brits-Indië gaandeweg kwijtraakten. Uiteindelijk leidde dit tot het terugtrekken van de Engelsen in 1947 en ontstond een onafhankelijk India, waar Gandhi al snel tot 'vader des vaderlands' werd. Een India met een centrale regering in Delhi, een aantal deelstaten, een munt, een grondwet waarin het kastensysteem verboden is, en een democratische rechtsstaat is neergelegd – de grootste democratie ter wereld. Toch was Gandhi's grote teleurstelling, dat het Indische subcontinent niet een geheel bleef, maar uiteenviel in India en Pakistan. Tragisch was ook, dat deze strijder voor onafhankelijkheid en geweldloosheid in 1948 werd vermoord door een hindoe-fanaticus.

Hoe dacht Gandhi over rechtvaardigheid, menselijke waardigheid, solidariteit, nationale verschillen en (wereld-)eenheid? In het India van zijn tijd bestond een eeuwenoud kastensysteem, talloze politieke identiteiten, honderden talen en dialecten en een scala aan godsdiensten, waarvan vooral hindoes en moslims voortdurend met elkaar in conflict waren.

Gandhi wilde deze veelheid samenbrengen in een systeem, gebaseerd op rechtvaardigheid, om zo de onafhankelijkheid van India te kunnen realiseren. Rechtvaardigheid betekent voor hem het recht op een eigen natie (zelfbestuur), waarin respect voor de waardigheid van het individu centraal staat, ongeacht kaste, religie of politieke overtuiging. Deze strijd voor zelfbestuur betekende, vanuit het satyagraha-beginsel, ook de weigering om mee te werken aan de belangen van de overheersende natie (Engeland) die ten koste gaan van de eigen natie – bijvoorbeeld door de eigen textielproductie (spinnen, weven) te propageren en buitenlandse textiel te boycotten, of door te weigeren de Britse zout-belasting te betalen en zelf zout te maken.

Pluralisme

In zijn opvattingen over menselijke waardigheid had Gandhi bijzondere aandacht voor de meest rechteloze Indiërs, de onaanraakbaren die hij de naam gaf van harijans, 'kinderen van God'. Verzoening, het bijeenbrengen van religies, en verzet tegen onderdrukking waren de hoofdlijnen in zijn denken, waarbij hij vanuit het niveau van het individu – de menselijke waardigheid – doorredeneerde tot het niveau van de wereldgemeenschap. Enige citaten, die zijn denkwijze kernachtig weergeven:

"I would not like to live in this world if it is not to be one world" [...]

"I do not believe that an individual may gain spiritually and those that surround him suffer. I believe in "avaita". I believe in the essential unity of man for that matter of all that lives. Therefore I believe that if one man gains spiritually, the whole world gains with him and, if one man falls, the whole world falls to that extent" [...]

Gandhi benadrukt dat er geen onderscheid bestaat tussen burgers van welke natie dan ook en dat de mens de mens is en een onderlinge band kent met ieder ander en er invloed op uitoefent. Hij verklaart met betrekking tot India dat hij er nooit een eenheid zou kunnen bewerkstelligen als hij niet tegelijkertijd positief zou staan tegenover de overige naties in de wereld.

Tijdens haar staatsbezoek aan India in januari 1986 sprak koningin Beatrix zich duidelijk uit over de gelijkenissen en de relevantie van India voor Europa, en trok parallellen tussen de beide 'schiereilanden van Azië': "Die eenheid, gefundeerd op godsdienst en wijsbegeerte wordt niet alleen door de Indiërs als zodanig ervaren, maar is ook voor de buitenstaander herkenbaar. Hierin lijkt dit werelddeel op Europa, dat evenzo een grote geschakeerdheid aan nationale en linguïstische expressies vertoont, maar daarom ook niet minder een

gemeenschappelijke identiteit bezit. Maar India vormt ook een politieke eenheid en het is in dit opzicht dat uw land een voorbeeld kan zijn voor ons werelddeel, dat al zo lang streeft naar een verdergaande politieke eenwording.”....“Uw land laat zien dat eigenheid goed kan samengaan met respect voor de godsdienstige, taalkundige en culturele verscheidenheid”

Er bestaan inderdaad veel gelijkenissen, die vaak over het hoofd worden gezien, omdat India geldt als het toonbeeld van armoede en ‘exotische’ cultuur. Beide continenten kunnen gezien worden als een lappendeken van staten met hun eigen cultuur, etnische identiteit en taal, met een gemeenschappelijk kloppend hart in Delhi en Brussel. Het devies van de Europese Unie ‘in verscheidenheid verenigd’ is in dit verband veelzeggend. Wel is er het verschil, dat het Europese politieke eenwordingsproces nog niet is afgerond, en dat de Unie zich ook geografisch steeds verder uitbreidt. Het is de Indiase politieke eenheid waar de koningin dan ook aan refereert, en die als voorbeeld kan gelden voor de Europese Unie. Opvallender nog dan deze gelijkenis is echter de overeenkomst van de waarden van de EU met de opvattingen van Gandhi. Het ontwerpverdrag van de Europese Grondwet zegt immers: De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.

Eenheid is alleen waarachtig als de waardigheid van het individu in acht genomen wordt. Of het nu gaat om discriminatie op grond van ras, religie of sociale status, eenheid moet in essentie altijd berusten op respect van ieder ander. Alleen dan kan samengaan van belangen plaatsvinden op een steeds grotere schaal, en kan een nationale eenheid uitgroeien tot internationale eenheid en wereldeenheid. Gandhi kan gezien worden als de verpersoonlijking van dit ideaal voor India, maar ook wereldwijd. Niet alleen in Zuid-Azië, maar ook in Europa berust eenwording op dienst aan de burger, respect voor mensenrechten en sociale, culturele en religieuze verscheidenheid. Niet toevallig zijn de scheiding van kerk en staat, de democratie en de multiculturele samenleving kenmerkend voor de beide continenten. Zuid-Azië, waar meer dan een miljard mensen wonen, is voor Europa niet alleen maar een put van armoede of een bron van goedkope arbeid, maar ook een bron van politieke en sociale ideeën en waarden, waarvan wij veel kunnen leren.